

- Retten til å avslutte livet handler om menneskeverd

Nina Strand

journalist i Tidsskrift for Norsk psykologforening

Karl Braanaas

Debatten om assistert død blusser opp med jevne mellomrom. Skal alvorlig syke mennesker med store lidelser ha rett til å avslutte livet? Psykolog Kari Vigeland mener det. – Retten til selvbestemmelse i denne sammenhengen dreier seg dypst sett om menneskeverd, sier hun.

På begynnelsen av 1990-tallet arrangerte Human-Etisk Forbund i Norge en konferanse om assistert død. Dit kom fremtredende forelesere fra Nederland og USA, blant dem den nederlandske legen Pieter Admiraal, en forgrunnsfigur i arbeidet med å endre lovverket i Nederland, i retning av legalisering av aktiv dødshjelp. Førsteamanuensis ved Universitetet i Oslo, Kari Vigeland, presenterte sin undersøkelse om nordmenns holdning til aktiv dødshjelp. Temaet provoserte, og oppslagene i dagspressen ble sensasjonspregede og overfladiske. Vigeland sukker oppgitt ved tanke på oppstyret. – Jeg ble sjokkert over reaksjonene. Daværende generalsekretær i Legeforeningen uttalte at vi ikke trengte debatt om aktiv dødshjelp i Norge. Men etter hvert kom debatten i gang, og i dag er det mer åpenhet rundt dette temaet.

Selv har Vigeland i en årrekke deltatt i samfunnsdebatten om dette følelsesladde temaet. Det har til tider kostet henne mye. – Jeg har ofte følt meg alene i debatten. På den annen side har jeg fått

mange telefoner fra fortvilte pårørende og syke mennesker, som ønsker endringer i dagens lovverk og holdninger i helsevesenet, sier hun.

En etisk utfordring

Etter å ha undersøkt nordmenns holdninger til aktiv dødshjelp, ønsket Kari Vigeland å gå dypere inn i temaet, og skrev boken *Assistert død – en etisk utfordring* (1996). Her rydder hun opp i begreper som aktiv og passiv dødshjelp, assistert suicid og eutanasi. – Passiv dødshjelp vil si å unnlate å sette i gang, eller avbryte, livreddende behandling. Ved passiv dødshjelp dør den syke en naturlig død, påpeker hun. – Ved aktiv dødshjelp, dør personen som følge av direkte medvirkning fra andre, en unaturlig død. Medvirkningen kan skje ved at personen får hjelp til å utføre selvmord, eller ved eutanasi, også kalt barmhjertighetsdrap, på anmodning fra en lidende person.

– I Norge er det ikke straffbart å forsøke å ta sitt eget liv, men det å hjelpe en annen til selvmord er straffbart, sier Vigeland. – I flere vestlige land blir man ikke straffet for å hjelpe en person til selvmord. Eutanasi derimot innebærer større fare for misbruk, og vekker motstand. Likevel er eutanasi legalisert i Nederland og i Belgia.

Legen Sandsdalen ble dømt

I Norge straffes assistert selvmord og eutanasi som drap, eller medvirkning til drap. Men dersom det foreligger samtykke og stor lidelse, anses det som formildende omstendigheter. Vigeland minner om Sandsdalen-saken, som ble avsluttet i Høyesterett i 2000. Legen Christian Sandsdalen ble funnet skyldig i overlagt drap på en uhelbredelig syk pasient. Kvinnen, som var 45 år, var alvorlig rammet av MS, og ønsket selv å dø. Avisene slo saken stort opp, og familien til kvinnen uttalte at de ønsket mer åpenhet og debatt om aktiv dødshjelp. – Sandsdalen-saken førte til en mer nyansert debatt, og en kunne se en endring i synet på aktiv dødshjelp her i landet, forteller Vigeland. Hun peker på at mennesker med religiøs bakgrunn generelt er mer skeptiske til å endre dagens lovverk. – Men i dag er vi mindre religiøse, og mer vant til å bestemme selv. Den eldre generasjonen er mer ydmyk, og finner seg i mye lidelse.

Ønsker endring i lovverket

– Du ønsker en endring i lovverket, med åpning for assistert død i visse tilfeller. Hva er bakgrunnen for det?

– Jeg støtter meg på humanistisk tankegang og prinsippet om «best interest», altså hensynet til hva som vil være i den sykes beste interesse. De som argumenterer innenfor denne tankegangen, vil trekke frem tre aspekter. For det første: Respekten for menneskers autonomi. Det er den som lider som må få avgjøre om lidelsen er meningsfull. Det er viktig å understreke at dette argumentet bare gjelder i forhold til voksne og kompetente personer. For det andre: forpliktelsen til å handle i pasientens interesse, og vise respekt for personens valg og vurdering. Det kan dreie seg om behandling i form av smertelindring, men det kan også gjelde den sykes ønske om å få dø. Det tredje argumentet er rettferdighet. Det er ikke rettferdig at de aller mest hjelpeløse, som ikke er i stand til å ta sitt eget liv, ikke skal få velge å gjøre slutt på livet, sier Vigeland.

– I dag hender det at noen tar sine liv tidligere, fordi de er redde for å bli for svake til å greie det når sykdommen er lenger fremskreden. I denne situasjonen kan assistert død være livsforlengende, sier Vigeland.

Diane Pretty-saken

Som eksempel på tilstander der en person ønsker hjelp til å avslutte livet, trekker Vigeland frem den 43 år gamle tobarnsmoren Diane Pretty. – Mange vil huske oppslagene i Dagbladet Magasinet for to år siden. Pretty var invalidisert av den uhelbredelig sykdommen Amyotrofisk Lateral Sklerose, som angriper nervesystemet. Hun var ikke lenger i stand til å spise, snakke eller bevege seg. Pretty ønsket å ta sitt eget liv fordi hun fryktet en uverdigg og smertefull kvelningsdød. Hun kunne ikke selv greie å begå selvmord, og ba det britiske rettsvesenet om at ektemannen skulle fritas for straff dersom han hjalp henne å avslutte livet. Alle rettsinstanser avviste ønsket, også Den europeiske menneskerettighetsdomstolen. Dette førte til sterk debatt i Storbritannia.

Kari Vigeland har selv på nært hold fått følge en rettssak som handlet om medlidenhetsdrap. I 1995 ble en 69 år gammel pensjonert professor kjent skyldig i to overlagte drapsforsøk på sin kone. Drapsforsøkene skjedde på sykehuset, der kona lå etter slag med komplikasjoner. Mannen hadde forstått det slik at enten ville hun dø snart, eller hun ville overleve uten noen gang å få et bevisst mentalt liv. Ekteskapet mellom de to hadde vært meget lykkelig. Mannen var på sykehuset dag og natt, og mente at kona led sterkt. Han ønsket at legene skulle bistå med aktiv dødshjelp, men ble avvist, og oppfattet det slik at de gjennom å unnlate behandling ville gi henne passiv dødshjelp. «Man sulter ikke hjel den man elsker,» sa han i retten. – Han kalte sine forsøk på medlidenhetsdrap for kjærlighetsdrap, forteller Vigeland. – Dommen ble ni måneders betinget fengsel.

Ikke bare fysisk smerte

– Legevitenskapen utvikler seg hele tiden. Vil ikke behovet for assistert suicid bli mindre med bedre smertebehandling?

– Mindre, ja, men det vil ikke forsvinne. Dette dreier seg ikke bare om fysisk smerte. Vi snakker om lidelse i vid forstand: om pustevansker, kronisk kvalme og brekninger, om å være kontinuerlig bundet til sengen og medisinsk apparatur, om et liv som føles uverdigg. Mange mennesker i dag er låst fast i for dem meningsløs og uutholdelig lidelse. Utviklingen innen legevitenskapen har før til at en alvorlig syk person kan holdes i live i lang tid. Noen ber om å bli befridd fra denne situasjonen. Noen får hjelp, andre ikke. Jeg ønsker at alle får like muligheter. Forhold som bekjenskaper og økonomi skal ikke være avgjørende for hvilken hjelp man får.

Respekt for menneskeverd

– Men må vi ikke respektere menneskeverdet?

– Prinsippet om menneskeverd legges til grunn hos begge sider i denne debatten. For meg er respekt for menneskets autonomi en kjerne i forståelsen av menneskeverd. Det er den som selv lider som må få avgjøre om lidelsen er meningsfull.

– Er et sykt menneske i stand til å ta en slik avgjørelse?

– Det er et viktig spørsmål. Noen hevder at man ikke er kompetent til å avgjøre dette når man er alvorlig syk. At sterke smerter kan føre til at man ikke i tilstrekkelig grad er tilregneligg. En

avgjørelse om å avslutte livet forutsetter at man er godt informert om behandlingen, om muligheter og begrensninger. Og ønsket må være konstant over tid, og uavhengig av press fra omgivelsene. Her mener jeg psykologene bør komme inn. Det er ikke sikkert legene som yrkesgruppe bør være enerådende i denne sammenhengen. Psykologene vil kunne bidra med vurderinger av hvor klart og stabilt et slikt ønske er, og motivene for ønsket.

Støtte fra jurister

Vigeland forteller at hun ofte har følt seg alene i harde mediedebatter. – Men jeg har fått god støtte av jurister. Professorene Johs. Andenæs, Anders Bratholm og Finn Seyersted, la i 1992 frem forslag til endringer i straffeloven. Forslaget innebar at straffen for drap kunne falle bort, dersom handlingen var «foretatt for å imøtekomme en bestemt og veloverveid anmodning». Det har vært godt å vite at jeg hadde disse tre i ryggen. Det har gitt meg styrke.